

KRIMINALISTINĖS PROFILAKTIKOS SAMPRATA

Doktorantė Lina Novikoviėnė

Mykolo Romerio universiteto Teisės saugos fakulteto Kriminalistikos katedra
Ateities g. 20, LT–08303 Vilnius
Telefonas 271 46 11
Elektroninis paštas andrejus@mruni.lt

*Pateikta 2004 m. gruodžio 20 d.
Parengta spausdinti 2005 m. gegužės 4 d.*

Pagrindinės sąvokos: kriminalistinė profilaktika, kriminalistikos dalykas, kriminalistinės nusikaltimų profilaktikos priemonės, būdai ir metodai.

S a n t r a u k a

Nusikalstamumo ir jo prevencijos problema visuomet buvo laikoma ypač sudėtingu procesu, apimančiu tiek mokslinius (teorinius), tiek praktinius aspektus. Klausimas, kokiomis priemonėmis galima paveikti nusikalstamumą, kaip tinkamai derinti prevencinę ir represinę veiklą, kaip paveikti nusikalstamas veikas linkusius daryti asmenis, kad jie atsisakytų savo nusikalstamos veiklos, kelia vis didesnį mokslininkų ir praktikų susirūpinimą. Autorė mano, jog pirmiausia būtina suformuoti teorinius kriminalistinės profilaktikos pagrindus. Iki šiol lieka neišspręsti kriminalistinės profilaktikos sampratos, jos turinio, vietos kriminalistikos moksle ir daugelis kitų probleminių klausimų. Atsižvelgiant į aktyvią mokslininkų diskusiją dėl kriminalistikos mokslo prigimties bei jos kintančią sistemą, daugelis kriminalistinės profilaktikos klausimų reikalauja papildomo tyrimo.

Straipsnyje, analizuodama įvairių šalių praktika paremtus ir mokslininkų suformuluotus kriminalistinės profilaktikos apibrėžimus, autorė išdėsto savo nuomonę kriminalistinės profilaktikos sąvokos, turinio ir kitais probleminiais klausimais. Darbe išsamiai nagrinėjamos kriminalistinės profilaktikos turinį sudarančios kriminalistinės nusikaltimų profilaktikos priemonės, būdai ir metodai.

Į v a d a s

Nusikalstamumo ir jo prevencijos problema visuomet buvo laikoma ypač sudėtingu procesu, apimančiu tiek mokslinius (teorinius), tiek praktinius aspektus. Klausimas, kokiomis priemonėmis galima paveikti nusikalstamumą, kaip tinkamai derinti prevencinę ir represinę veiklą, kaip paveikti nusikalstamas veikas linkusius daryti asmenis, kad jie atsisakytų savo nusikalstamos veiklos, kelia vis didesnį mokslininkų ir praktikų susirūpinimą.

Reikia pasakyti, kad išnaudotos ne visos kriminalistikos galimybės šioje srityje. Iki šiol neišspręsti kriminalistinės profilaktikos sampratos, jos turinio, vietos kriminalistikos moksle ir daugelis kitų probleminių klausimų. Neapibrėžus kriminalistinės profilaktikos sampratos, negalima iki galo atskleisti jos praktinių galimybių ir jų efektyviai panaudoti.

Šio straipsnio tikslas – formuojant teorinius kriminalistinės profilaktikos pagrindus patikslinti šios mokslinės kategorijos turinį.

Tikslui pasiekti yra keliami šie uždaviniai:

- analizuojant šiuolaikinį požiūrį į kriminalistikos dalyką, patikslinti kriminalistinės profilaktikos sąvoką ir nustatyti kriminalistinės profilaktikos galimybes;
- išnagrinėti kriminalistinės profilaktikos turinį sudarančias kriminalistines nusikaltimų profilaktikos priemones, būdus ir metodus.

Kriminalistinės profilaktikos problemomis mokslininkai domisi gana seniai, tačiau iki šiol nėra vienos nuomonės dėl kriminalistinės profilaktikos nagrinėjamų klausimų apimtį. Vieni autoriai mano, kad kriminalistinė profilaktika turi nagrinėti ne tik klausimus, susijusius su tam tikrų nusikaltimų rūšių padarymo priežasčių nustatymu ir atitinkamų profilaktinių programų parengimu ir įgyvendinimu, bet ir atlikti kitas funkcijas, susijusias su visuomenės švietimu, auklėjimu, pasitelkiant žiniasklaidos priemones ir kt. [1, p. 99]. Kiti, atvirkščiai, pernelyg susiaurina kriminalistinės profilaktikos uždavinius, sutapatindami juos tik su techninių profilaktinių priemonių rengimu [2, p. 69]. Galime sutikti su kai kurių autorių, pavyzdžiui, A. Vasiljevo, I. Pantelejevo, nuomone, kad profilaktinė veikla nėra kriminalistinės srities [žr. 3, p. 183–190].

Manytume, jog klausimo, ar kriminalistinė profilaktika yra kriminalistikos sritis, nagrinėjimas neišvengiamai susijęs su pačios kriminalistikos apibrėžimu, su kriminalistikos tyrimo dalyko nustatymu. Kiekvieno mokslo dalykas – teorinė kategorija, atspindinti to mokslo atskleistus dėsningumus. Kriminalistikos dalyko suvokimas vystantis kriminalistikai keitėsi. Sąlyginai būtų galima išskirti du kriminalistikos dalyko sampratos raidos etapus. Pirmasis – tai kriminalistikos tapimo savarankiška mokslo disciplina etapas ir antrasis – šiuolaikinis bendrosios kriminalistikos teorijos formavimosi etapas.

Pirmasis – kriminalistikos formavimosi – etapas susijęs su būtinumu pagrįsti naujos mokslinės disciplinos, besiskiriančios nuo tradicinių teisinių mokslų – baudžiamojo proceso ir baudžiamosios teisės, atsiradimą. Austrijos teismo tardytojas, vėliau Graco universiteto profesorius Hansas Grossas (1847–1915), apibūdinęs kriminalistiką kaip mokslą apie „baudžiamosios teisės realybes“, apie kriminalistikos dalyką ir jo santykį su baudžiamosios materialiosios ir procesinės teisės dalykais rašė: „(...) materialiosios baudžiamosios teisės dalyką sudaro nusikalstamos veikos ir bausmės tyrimas, formalią baudžiamąją teisę (procesą) apima materialiosios baudžiamosios teisės taikymo taisyklės. Bet kaip padaromas nusikaltimas? Kaip ištirti šiuos būdus ir juos atskleisti, kokie buvo padaryto nusikaltimo motyvai, kokie buvo tikslai – apie visa tai mums nekalka nei baudžiamoji teisė, nei procesas. Tai yra kriminalistikos (...) dalykas“ [4, p. VIII].

Šiame H. Grosso požiūryje gana aiškiai išryškunami kriminalistikos pažinimo reiškiniai – nusikaltimo padarymo būdai ir jų tyrimas bei atskleidimas.

1921 m. G. J. Mansas, mėgindamas apibrėžti kriminalistikos dalyką, teigė, kad „kriminalistikos pažinimo dalykas, visų pirma, yra nusikaltimo padarymo būdas, profesionalios ypatybės ir nusikaltėlių buitis (jų žargonas, jų prietaringumas) ir, antra, nusikaltimų atskleidimo būdai, įtraukiant nusikaltėlių identifikaciją“ [5, p. 45]. Pirmajame pakankamai išplėtotame kriminalistikos dalyko apibūdinime, kurį 1925 m. pasiūlė žymus Rusijos kriminalistas I. Jakimovas, nurodoma, kad kriminalistikos dalykas yra „tikslingiausių gamtinių, medicininių ir techninių mokslų būdų ir metodų taikymo, atskleidžiant nusikaltimus ir tiriant fizinę ir moralinę nusikaltėlio asmenybę, tyrimas“ [6, p. 3].

Pirmajame Rusijos mokslininkų parengtame kriminalistikos vadovėlyje, išleistame 1935 m., kriminalistika apibūdinama kaip mokslas apie nusikaltimų atskleidimą [7, p. 6].

1950 m. A. Vinbergas [8, p. 4], apibrėždamas kriminalistiką kaip mokslą apie technines priemones, taktinius būdus ir metodus, taikomus atliekant įstatymo numatytus procesinius veiksmus, kuriuos atliekant surandami, renkami, fiksuojami ir tiriami įrodymai, siekiant išaiškinti nusikaltimus, nustatyti kaltus asmenis ir užkirsti kelią nusikaltimams, teigė, kad kriminalistika turi rengti profilaktines priemones, kurios pasireiškia kaip apsauginės priemonės, trukdančios padaryti nusikaltimus, juos nutraukiančios arba apsunkinančios jų padarymą. Šis A. Vinbergo suformuluotas kriminalistikos apibrėžimas sulaukė daugumos Rusijos kriminalistikos mokyklos bei jos įtaką patyrusių kitų šalių mokslininkų pripažinimo ir tapo tradiciniu kriminalistikos apibrėžimu. Tai buvo pirmasis kriminalistikos apibrėžimas, kai į jos tyrimo sritį buvo įtraukti profilaktiniai klausimai. Kai kurie mokslininkai, pavyzdžiui, N. Jablokovas, G. Minkovskis [9, p. 48], pažymėjo, kad nusikaltimų profilaktikos priemonių rengimo įtraukimas į kriminalistikos dalyką yra svarbus ir reikšmingas žingsnis. Reikia pažymėti, kad vėlesniuose moksliniuose darbuose [10, p. 21; 11, p. 152] apibrėžiant kriminalistikos dalyką jau nėra diskutuojama, ar kriminalistinių profilaktinių priemonių, būdų ir metodų rengimas turi būti įtraukiamas į kriminalistikos dalyką. Kriminalistika buvo apibrėžiama kaip mokslas apie nusikaltimų atskleidimą, tyrimą ir profilaktiką.

Kriminalistikai įgavus savarankiškumo, paprasto jos tiriamų reiškinų nusakymo jau nepakako. Suvokimas, jog apibūdinant kriminalistikos dalyką turi atsispindėti jos brandumo laipsnis, vedė link sukauptų empirinių duomenų apibendrinimo ir išsamių teorinių studijų. Kriminalistikos teorijos vystymasis – tai šiuolaikinis kriminalistikos dalyko suvokimo etapas.

Didžiausi nuopelnai rengiant fundamentaliąsias kriminalistikos teorijos nuostatas priklauso R. Belkinui, kuris, laipsniškai tikslindamas ir plėtodamas savo požiūrį, apibūdino šio mokslo objekto ir jo

pagrindinių elementų turinį, nustatė kriminalistikos tiriamus dėsningumus, atskleidė šios mokslo žinių srities prigimtį ir pateikė išplėtotą, argumentuotą jo dalyko apibūdinimą.

R. Belkinas [12, p. 33–42; 9, p. 67–88], teigdamas, kad vieno ar kito mokslo kaip savarankiškos žinių srities egzistavimas galimas tik tuo atveju, jei jo tyrimo dalykas yra vieni ar kiti objektyvios realybės dėsningumai, išskiria tris kriminalistikos tiriamų dėsningumų grupes:

- 1) nusikaltimo mechanizmo dėsningumai;
- 2) informacijos apie nusikaltimą ir jo dalyvius atsiradimo dėsningumai;
- 3) įrodymų rinkimo, tyrimo, vertinimo ir panaudojimo dėsningumai.

Pažindama šiuos dėsningumus kriminalistika tikslingai rengia technines kriminalistines priemones, taktinius būdus ir metodines rekomendacijas dirbant su įrodymais, organizuojant ir planuojant ikiteisminį ir teisminį tyrimą, užkertant kelią nusikaltimams. Būtent šios priemonės, būdai ir metodai, pasak R. Belkino [9, p. 86], ir sudaro antrąją kriminalistikos tyrimo dalyko dalį.

R. Belkino atlikti moksliniai tyrimai ir gauti rezultatai padarė įtaką kitų žinomų autorių, nagrinėjusių bendrosios kriminalistikos teorijos problemas, nuostatoms. Jie vis dažniau apibūdinami šio mokslo dalyką nurodydavo jo pažinimo dėsningumus.

Kai kuriose Vakarų ir Vidurio Europos valstybėse, pavyzdžiui, Vokietijoje ir Lenkijoje, daugelis mokslininkų nusikaltimų profilaktinės funkcijos vykdymą taip pat priskiria kriminalistikos mokslo kompetencijai. R. Ackermannas, Ch. Koristka, R. Leonhardt'as, R. Nisse, I. Wirth'as [13, p. 596], apibrėždami kriminalistiką kaip mokslą apie nusikaltimų atskleidimą, tyrimą ir profilaktiką, išskiria šiuos kriminalistikos kompetencijai priskiriamus uždavinius: atskleisti nusikaltimus, iširti jų eigą, išaiškinti nusikaltėlius bei užkirsti kelią nusikaltimams.

Panašiai kriminalistiką suvokia ir kiti vokiečių autoriai. Pavyzdžiui, E. Kube, H. Störzeris, K. Timmas [14, p. 1] kriminalistiką apibrėžia kaip mokslą apie nusikaltimų prevencijos, nusikaltimų atskleidimo ir tyrimo metodus ir priemones. Pasak H. Rollo [15, p.18], kriminalistika yra mokslas apie priemonių ir metodų pritaikymą atskleidžiant, tiriant (išaiškinant) nusikaltimus bei užkertant jiems kelią, t. y. nusikaltimų prevencijoje. R. Weihmanas [16, p. 23] kriminalistiką apibrėžia kaip mokslą apie nusikaltimų profilaktikos ir baudžiamojo persekiojimo metodus siekiant surasti, išsaugoti ir įrodyti įkalčius.

H. Grossas ir F. Geerdsas [4, p. 5], kriminalistiką apibrėžia kaip mokslą apie tiesioginę represinę ir profilaktinę baudžiamojo persekiojimo institucijų kovą su nusikalstamumu. Taip pat pažymi, kad itin svarbu ne tik išaiškinti nusikaltimą, įkalinti kaltus asmenis, bet ir užkirsti kelią nusikaltimams. Todėl vienas iš kriminalistikos uždavinių – panaudojant įvairias kriminalistines priemones ir metodus užkirsti kelią nusikaltimui arba apsunkinti jo padarymą [4, p. 7].

Kiek kitą kriminalistikos apibrėžimą pateikia W. Burghardas ir H.-W. Hamacheris, nors prevencinis kriminalistikos vaidmuo vis tiek išlieka. „Kriminalistika, – pasak jų, – tai mokslas apie nusikaltimų prevencijos ir nusikaltimų išaiškinimo strategiją, teisingus, operatyvius taktinius ir techninius metodus“ [17, p. 3]. Jie taip pat pažymi, kad vienas iš kriminalistikos uždavinių – tiesioginė represinė ir prevencinė kova su nusikalstamumu, naudojant taktines, technines ir strategines priemones ir metodus. Šių autorių pateiktame apibrėžime vartojama strategijos sąvoka, kurią jie suvokia kaip sprendimus, parodančius kovos su nusikalstamumu kryptį ir jos pagrindinį turinį, taip pat ir operatyvių priemonių koordinavimą įgyvendinant kriminalinius politinius tikslus.

Lenkų mokslininkas B. Holystas [18, p. 65], teigdamas, kad vienas iš kriminalistikos uždavinių, kuris tampa vis svarbesnis, yra nusikaltimų prevencijos metodų rengimas, kriminalistiką apibrėžia kaip mokslą apie nusikaltimų atskleidimo, tyrimo ir nusikaltimų prevencijos metodus.

Lietuvių autoriai [19, p. 26] taip pat nurodo, jog kriminalistika – tai mokslas ne tik apie nusikaltimų tyrimą ir jų išaiškinimą. Svarbus jos uždavinys taip pat parengti technines ir kitokias priemones, kurios užkirstų kelią nusikaltimams, neleistų jiems įvykti.

Gali kilti klausimas: jei nusikaltimų prevencijos priemonės rengia tiek kriminologijos, tiek kriminalistikos mokslai, ar šių mokslų dalykai nesidubliuoja? Tačiau nagrinėdami kriminalistikos tyrimo dalyko problematiką, konstatavome, kad kriminalistikos dalykas yra nusikaltimų profilaktikos priemonės, priskiriamos prie techninių ir taktinių. Jų rengimas grindžiamas informacijos apie nusikaltimus kilmės dėsningumų pažinimu ir darbu su įrodymais (pavyzdžiui, techninės priemonės apsaugant objektus nuo nusikalstamų kėsinių rengiamos atsižvelgiant į atitinkamų nusikaltimų padarymo būdus, į nusikaltimo pėdsakų atsiradimo procesų įvairovę ir pan.). Tuo tarpu kriminologijos dalykas yra dėsningumai, nustatantys nusikalstamumo būklę, dinamiką, formas ir priežastis, nusikaltimų prevencijos priemonės. Plačiau kriminalistikos ir kriminologijos mokslų santykis nusikaltimų prevencijos srityje nagrinėjamas ankstesnėse autorės publikacijose [3, p. 186].

Kriminalistikos dalyko suvokimo raidos analizė parodė, kad kriminalistinių profilaktinių priemonių, būdų ir metodų rengimas yra vienas iš svarbiausių kriminalistikos uždavinių ir neatsiejamas struktūrinis jos dalyko elementas. Todėl galima teigti, kad:

- a) nusikaltimų prevencijoje taikomos tik kriminalistikai būdingos kriminalistinės priemonės ir metodai;
- b) pagrindinis kriminalistikos uždavinys nusikaltimų prevencijoje yra nustatyti ir pašalinti priežastis ir sąlygas, skatinančias padaryti nusikaltimą;
- c) kriminalistika rengia specialias įvairių objektų apsaugos nuo nusikalstamų kėsinių priemonės ir būdus.

Kriminalistinės profilaktikos sąvoka

Kriminalistinei profilaktikai, ir ypač jos teorijai, daug dėmesio skyrė rusų mokslininkai. Terminas „kriminalistinė profilaktika“ pradėtas vartoti apie 1960 metus. Šios mokslinės kategorijos pradininku galima laikyti V. Kolmakovą [20, p. 106]. Jis pabrėždamas, kad būtina susisteminti kriminalistikos žinias nusikaltimų profilaktikos srityje, mokslines technines ir operatyvines taktines priemones, būdus ir metodus, pagrįstus kriminalistikos mokslo, siekiančio nustatyti ir pašalinti nusikaltimus skatinančias priežastis ir sąlygas, laimėjimais, įvardijo kriminalistine profilaktika. Jis pasiūlė greta kriminalistinės technikos, taktikos ir atskirų nusikaltimų rūšių tyrimo metodikos išskirti savarankišką kriminalistinės profilaktikos skyrių ir sutelkti jame viską, kas susiję su profilaktika kriminalistikos moksle.

Šios sąvokos atsiradimas kriminalistikos moksle sukėlė mokslininkų diskusijas, todėl literatūroje galime aptikti pačių įvairiausių nuomonių nagrinėjamu klausimu. Vieni mokslininkai, pavyzdžiui, G. Zuikovas [21, p. 107], nepritarė tokiai V. Kolmakovo pozicijai, kiti, palaikydami minėto mokslininko idėją susisteminti kriminalistikos žinias nusikaltimų profilaktikos srityje, toliau plėtojo šią mintį. Vienas tokių mokslininkų, kurių indėlis sprendžiant daugelį kriminalistinės profilaktikos problemų gana didelis, buvo I. Fridmanas [22, p. 18]. Jis palaikė V. Kolmakovo idėją išskirti profilaktikos klausimus, tačiau nepritarė kriminalistinės profilaktikos kaip savarankiškos kriminalistikos sistemos dalies egzistavimui. I. Fridmano nuomone, atskirai gali būti nagrinėjami tik bendrieji kriminalistinės profilaktikos klausimai, tuo tarpu kiti klausimai turi būti gvildenami ne kartu su minėtomis kriminalistikos dalimis, o kiekvienoje jų. Ši nuostata atsispindi jo pateiktame kriminalistinės profilaktikos apibrėžime. Kriminalistinė profilaktika – „tai visuma mokslinių priemonių ir būdų, grindžiamų kriminalistikos ir teismo ekspertizės duomenimis, kurie rengiami ir tobulinami kiekviename iš kriminalistikos skyrių (būtiniais atvejais su kitų mokslo sričių ir technikos atstovais) ir kuriuos naudoja kriminalistai“ [22, p. 18].

Dar tolesnį žingsnį žengė V. Ševčukas [23, p. 182]. Jis kriminalistinę profilaktiką pagal jos turinį išplėtojo į dvi pagrindines sritis: 1) kriminalistinė profilaktika kaip tam tikrų subjektų tikslinės veiklos organizavimo sistema; 2) kriminalistinės profilaktikos teorija, kurios tikslas – nagrinėti tam tikrus reiškinius bei dėsningumus ir rengti konkrečias profilaktines metodikas. Pirmuoju atveju kriminalistinė profilaktika gali būti suprantama kaip tikslinga teismo, ikiteisminio tyrimo, ekspertinių įstaigų subjektų veikla, siekiant nustatyti padaryti nusikaltimą skatinančias priežastis ir sąlygas arba apriboti jų daromą įtaką. Tuo tarpu kriminalistinės profilaktikos teorijos uždavinys – ne tik rengti būdus ir priemones, kuriomis siekiama išaiškinti priežastis ir sąlygas, palengvinančias padaryti nusikaltimus, bet ir parengti metodikų, kurias pritaikius ateityje būtų galima išvengti tokių rūšių nusikaltimų ar jų padarinių, visumą. Pagal konkrečias nusikalstamas veikas turi būti parengtos ir naudojamos atitinkamų rūšių nusikaltimų, pavyzdžiui, nužudymų, vagysčių, vengimo mokėti mokesčius, kontrabandos ir kt., profilaktikos metodikos.

Įdomų požiūrį į kriminalistinės profilaktikos sampratą yra išsakęs V. Koldinas. Jis šios mokslinės kategorijos sąvoką formuluoja pagal nusikaltimo padarymo stadijas. Kriminalistinė profilaktika, anot jo, tai kriminalistikos rengiamų priemonių, metodų ir būdų, kuriais siekiama užkirsti kelią rengiamiems nusikaltimams, nutraukti pradėtą nusikaltimą, išvengti žalingų jau padaryto nusikaltimo pasekmių, sistema [24, p. 39].

Pasak vokiečių kriminalisto E. Stelzerio, „profilaktika kriminalistikoje suprantama kaip priemonių, komplikuojančių nusikaltimo padarymą, nutraukiančių konkrečių asmenų nusikalstamą veiklą arba užtikrinančių palankias sąlygas aptikti ir demaskuoti nusikaltėlių, sistema“ [25, p. 734]. Lenkų kriminalistikos atstovas B. Holystas kriminalistinę profilaktiką apibrėžia kaip „priemonių ir būdų, leidžiančių pasiekti tikslą – užkirsti kelią nusikaltimui arba apsunkinti jo padarymą, kompleksą“ [26, p. 619]. Jis taip pat pateikia kriminalistinės profilaktikos pavyzdžių: įvairių įrenginių apsauga nuo įsibrovimo, pinigų ir kitų vertingų popierių apsauga nuo klastojimo, įtariamųjų stebėjimas, policijos patruliavimo

sustiprinimas vakarais ir naktį ir kita [18, p. 65]. Kaip matome, abu autoriai pažymi, kad kriminalistinės profilaktikos turinį sudaro profilaktinių priemonių ir būdų visuma, skiriasi tik šioms priemonėms ir būdams keliami tikslai.

Nagrinėdami naujausioje kriminalistikos literatūroje pateikiamas kriminalistinės profilaktikos sąvokas, galime pastebėti nedidelius skirtumus, tačiau jie įtakos šios mokslinės kategorijos esmei nedaro. Štai N. Jablokovas [27, p. 109], apibrėždamas kriminalistinę profilaktiką kaip kriminalistinių profilaktinio pobūdžio priemonių sistemą, teigia, kad kriminalistinė profilaktika kaip bendros juridinės prevencijos dalis susijusi su nusikaltimo padarymą skatinančių priežasčių ir sąlygų, kriminalistinio poveikio objektų išaiškinimu.

Manytume, jog paminėti kriminalistinės profilaktikos apibrėžimai iki galo neatskleidžia šios mokslinės kategorijos esmės. Nors šiuose apibrėžimuose ir teisingai pažymima, kad kriminalistinė profilaktika – tai profilaktinių priemonių, būdų ir metodų visuma, tačiau nepagrįstai pamirštama ta sritis, kurioje tos priemonės, būdai ir metodai yra realizuojami, t. y. praktinė atskirų subjektų veikla užkertant kelią nusikaltimams. Į kriminalistinės profilaktikos sąvoką neįtraukiant kriminalistinių profilaktinio pobūdžio priemonių, būdų ir metodų įgyvendinimo praktinėje veikloje, šių priemonių, būdų ir metodų rengimas tampa savitiksliu.

Negalime visiškai sutikti su autoriais, kurie apibrėždami kriminalistinę profilaktiką akcentuoja tik praktinę subjektų, taikančių profilaktines priemones, veiklą. Štai E. Iščenko teigimu, kriminalistinė profilaktika – tai tarytojo, operatyvinio darbuotojo, specialisto (eksperto) ir kitų teisės saugos institucijų darbuotojų priemonių, taikomų išaiškinant priežastis ir sąlygas, lėmusias nusikaltimo padarymą ir rengiant nusikalstamos veiklos užkardymo priemones, sistema [28, p. 71].

Mūsų manymu, kriminalistinę profilaktiką sudaro dvi tarpusavyje organiškai susijusios dalys: kriminalistinių nusikaltimų profilaktikos priemonių, būdų ir metodų rengimas ir jų realizavimas praktinėje veikloje, todėl siūlome šią mokslinę kategoriją apibrėžti taip: tai kriminalistinių profilaktinio pobūdžio priemonių, būdų ir metodų, kuriais siekiama nustatyti priežastis ir sąlygas, palengvinančias nusikaltimų rengimą, darymą arba slėpimą bei gauti informaciją apie rengiamus nusikaltimus ir apsaugoti objektus nuo nusikalstamų kėsinių, sistema bei jų realizavimas užkertant kelią nusikaltimams.

Kriminalistinės nusikaltimų profilaktikos priemonės, būdai ir metodai

Manytume kriminalistinės profilaktikos turinį sudaro kriminalistinės nusikaltimų profilaktikos priemonės, būdai ir metodai. Būtų tikslinga išnagrinėti nusikaltimų profilaktikos priemones, būdus ir metodus ir atskleisti jų kriminalistinį pobūdį. Reikia pasakyti, kad šis klausimas mokslinėje literatūroje yra diskutinis.

N. Terzijevas [9, p. 86] kriminalistikos uždaviniams priskyrė „specialių“ nusikaltimų profilaktikos priemonių rengimą, tačiau neatskleidė „specialių“ priemonių sąvokos turinio. A. Vinbergas nurodo, jog kriminalistika privalo rengti tokias technines apsaugines priemones, kurios trukdytų padaryti nusikaltimą, užkirstų jam kelią arba apsunkintų jo įgyvendinimą (pvz., apsauginiai elementai nuo dokumentų klastojimo ir priemonės, padedančios aptikti dokumentų, piniginių banknotų suklastojimo faktus) [8, p. 9]. Vėliau jis daro išvadą, jog kriminalistika turi rengti ne tik mokslines technines priemones, bet ir taktinius nusikaltimų prevencijos būdus. S. Mitričevs kriminalistikos uždaviniams nusikaltimų prevencijos srityje priskyrė „įvairaus pobūdžio signalizacijų, specialių svarbių objektų apsaugos priemonių, dokumentų apsaugos nuo klastojimo priemonių, techninių būdų, apsunkinančių nusikaltimo padarymą, rengimą“ [29, p. 32]. V. Kolmakovas siūlė kriminalistinėms nusikaltimų profilaktikos priemonėms priskirti tik besiremiančias kriminalistikos mokslo duomenimis „mokslines technines ir operatyvines taktines priemones ir būdus, kuriais siekiama išaiškinti, iširti ir pašalinti priežastis ir sąlygas, padedančias padaryti nusikaltimus, taip pat užkirsti kelią rengiamiems arba pradėtiems nusikaltimams“ [20, p. 107]. I. Fridmanas, plėtodamas V. Kolmakovo poziciją, kriminalistinėms priskyrė „visas priemones, kurių rengimas, tobulinimas ir panaudojimas profilaktiniais tikslais galimas remiantis kriminalistikos mokslu, nepriklausomai nuo jų atsiradimo šaltinio ir pirminio jų sukūrimo tikslo“ [22, p. 20].

V. Ledaščevs [30, p. 56] kriminalistinėms nusikaltimų profilaktikos priemonėms, būdams ir metodams priskyrė:

- 1) technines kriminalistines objektų apsaugos nuo nusikalstamų kėsinių priemones, padedančias aptikti ir užkardyti nusikaltimus, taip pat naudojamas siekiant gauti, kaupiti informaciją apie įrankius ir priemones, naudojamus darant nusikaltimus, ir asmenis, linkusius juos daryti;

- 2) technines kriminalistines kriminogeninių aplinkybių suradimo, fiksavimo ir ištyrimo priemonės, būdus ir metodus;
- 3) kriminogeninių aplinkybių išaiškinimo ir pašalinimo, taip pat nusikaltimų užkardymo taktinius būdus ir priemones;
- 4) nusikaltimo padarymo priežasčių ir sąlygų išaiškinimo ir pašalinimo, taip pat nusikaltimų užkardymo kriminalistinius metodus ir būdus.

Reikėtų atkreipti dėmesį, jog kai kurie autoriai nepelnytai išplėtė kriminalistikos rengiamas profilaktines priemones, būdus ir metodus. Pavyzdžiui, V. Zudinas [1, p. 99], kriminalistinėms nusikaltimų profilaktikos priemonėms, būdams ir metodams priskyres tokias organizacines ir auklėjamąsias priemones ir metodus kaip piliečių nepakantumo nusikaltimams ir amoraliam elgesiui auklėjimas, visuomenės įtraukimas dalyvauti atskleidžiant nusikaltimus, liudytojų sąmoningo ir nepakantaus požiūrio į nusikalstamas apraiškas ugdymas ir kt., pagrįstai sulaukė kriminalistikos mokslininkų kritikos. Kaip teigia R. Belkinas [9, p. 87], V. Zudinas per daug išplečia kriminalistikos dalyką, jam priskirdamas klausimus, neturinčius kriminalistinio pobūdžio.

Šiek tiek kitaip kriminalistinių nusikaltimų profilaktikos priemonių klasifikavimo problemą sprendė V. Eminovas [31, p. 79–81]. Jis, nagrinėdamas technines nusikaltimų profilaktikos priemones, išskyrė priemones, specialiai rengiamas vienam ar kitam tikslui (specialias, tai yra kriminalistines), ir technines priemones, turinčias kitą pagrindinę paskirtį, bet kurios dėl tam tikrų savybių gali būti naudojamos nusikaltimų profilaktikai. Pirmąsias rengia kriminalistai, antrosiomis jie naudojami rengdami nusikaltimų profilaktikos rekomendacijas. Tačiau čia galima įžvelgti panašumų į anksčiau pateiktą I. Fridmano poziciją – jis pabrėžia, kad atsiradimo šaltinis ir pagrindinis priemonių sukūrimo tikslas nėra kliūtis šias priemones priskirti prie kriminalistinių.

Vokiečių mokslininkai R. Ackermanas, Ch. Koristka, R. Leonhardtas, R. Nisse, I. Wirth'as [25, p. 733], nagrinėdami kriminalistikos technikos šaltinius, išskiria tris priemonių, būdų ir metodų grupes. Pirmiausia išskiriamos priemonės, būdai ir metodai, kuriuos rengia pati kriminalistika. Pavyzdžiui, prie „klasikinių“ kriminalistikos technikos sričių priskiriama daktiloskopija, kuri nuo pat atsiradimo pradžios buvo orientuojama nusikaltimų tyrimo tikslams. Antra, kriminalistikos technika perima kitų gamtos mokslų metodus ir būdus ir juos transformuoja savo reikmėms. Šiuo atveju minėti metodai ir būdai įgyja visai naują paskirtį. Pavyzdžiui, kriminalistika perėmė fotografijos žinias ir jas panaudojo savo poreikiams (fotografavimas nematuotuose spinduliuose, tiriant dokumentų klastojimo faktus ir pan.). Trečią kriminalistikos technikos šaltinį sudaro gamtos mokslų būdai ir metodai, kuriuos kriminalistika perima ir taiko kriminalistiniais tikslais jų neperdirbdama, nekeisdama jų tiesioginės paskirties (pvz., atliekant vaizdo įrašą naudojamos videokameros).

R. Belkinas [9, p. 87], klasifikuodamas kriminalistines nusikaltimų profilaktikos priemones, būdus ir metodus pagal paskirtį, išskiria:

- priemonės ir būdai, nustatantys priežastis ir sąlygas, palengvinančias padaryti arba paslėpti nusikaltimą;
- informacijos apie rengiamus nusikaltimus gavimo priemonės ir metodai;
- įvairių objektų apsaugos nuo nusikalstamų kėsinių priemonės ir būdai.

Labai panašią kriminalistikos mokslo rengiamų profilaktinių priemonių ir būdų klasifikaciją pateikia ir E. Palskys [19, p. 26]. Jis teigia, kad kriminalistai rengia tik kriminalistines nusikaltimų prevencijos priemones ir būdus, kurie yra trejopi. Vienais nustatomos tos sąlygos, kurios padėjo padaryti nusikaltimą arba nuslėpti jo pėdsakus, kitais renkama informacija apie rengiamus nusikaltimus. Pagaliau labai svarbios yra įvairių objektų apsaugos nuo nusikalstamų kėsinių priemonės ir būdai.

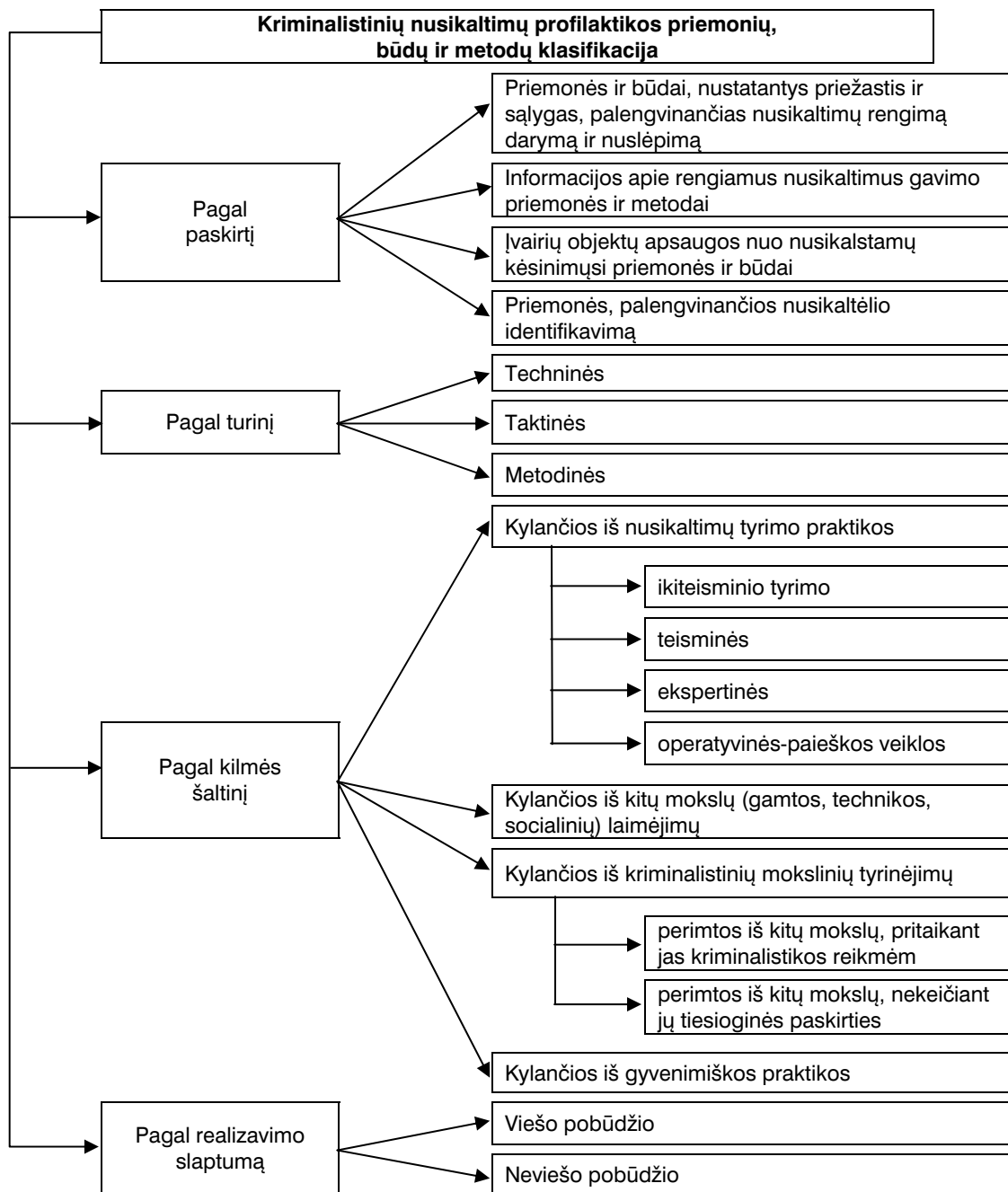
Manytume, jog kriminalistines nusikaltimų profilaktikos priemones, būdus ir metodus galima klasifikuoti vadovaujantis ir kitais kriterijais, pavyzdžiui, pagal turinį ir kilmės šaltinį. Todėl susistemintus mokslinėje literatūroje pateiktas kriminalistinių nusikaltimų profilaktikos priemonių, būdų ir metodų klasifikacijas ir įtraukus naujus klasifikacinius kriterijus, būtų galima pateikti šią kriminalistinių nusikaltimų profilaktikos priemonių, būdų ir metodų klasifikaciją (žr. 1 schemą).

Mūsų nuomone, ši klasifikacija gana aiškiai apibūdina pagrindines kriminalistinių nusikaltimų profilaktikos priemonių, būdų ir metodų rengimo kryptis. Galima teigti, jog kriminalistikos rengiamoms nusikaltimų profilaktikos priemonėms, būdams ir metodams keliami trys pagrindiniai tikslai:

- 1) gauti informaciją apie rengiamus nusikaltimus ir imtis užkardymo priemonių;
- 2) išaiškinti ir pašalinti priežastis ir sąlygas, padedančias rengti, daryti arba nuslėpti nusikaltimus;
- 3) apsaugoti objektus nuo nusikalstamų kėsinių.

Reikia pabrėžti, jog pateikta klasifikacija negali būti laikoma baigta ir galutine. Atsižvelgiant į sparčią kriminalistikos mokslo raidą ji turi būti nuolat papildoma ir tobulinama.

1 schema

Išvados

Kriminalistikos mokslo raida keičia ir jo dalyko suvokimą. Ankstesniuose kriminalistikos dalyko apibrėžimuose profilaktiniai klausimai nebuvo įtraukiami į kriminalistikos tyrimo sritį. Šiuolaikiniame kriminalistikos raidos etape tiek Rytų, tiek Vakarų Europos mokslininkai ir praktikai sutinka, kad kriminalistinių profilaktinių priemonių, būdų ir metodų rengimas yra neatsiejama kriminalistikos dalyko dalis.

Kriminalistinės profilaktikos kategorijos analizė parodė, kad jos turinį sudaro kriminalistinės nusikaltimų profilaktikos priemonės, būdai ir metodai. Jiems keliami šie tikslai: 1) gauti informaciją apie rengiamus nusikaltimus ir imtis užkardymo priemonių; 2) nustatyti ir pašalinti priežastis ir sąlygas, padedančias rengti, daryti arba nuslėpti nusikaltimus; 3) apsaugoti objektus nuo nusikalstamų kėsinių.

Kriminalistinę profilaktiką sudaro dvi tarpusavyje organiškai susijusios dalys: kriminalistinių nusikaltimų profilaktikos priemonių, būdų ir metodų rengimas ir jų realizavimas praktinėje veikloje. Todėl kriminalistinė profilaktika apibrėžiama kaip kriminalistinių profilaktinio pobūdžio priemonių, būdų ir metodų, kuriais siekiama nustatyti priežastis ir sąlygas, palengvinančias rengti, daryti arba nuslėpti nusikaltimus, gauti informaciją apie rengiamus nusikaltimus, apsaugoti objektus nuo nusikalstamų kėsinių, sistema bei jų realizavimas užkertant kelią nusikaltimams.

LITERATŪRA

1. **Зудин В. Ф.** Социальная профилактика преступлений: криминологические и криминалистические проблемы. – Саратов, 1983.
2. **Герцензон А. А.** Вопросы предупреждения преступлений в новом законодательстве союзных республик // Советское государство и право. 1961. Вып. 7.
3. **Novikoviėnė L.** Kriminalistikos profilaktinė funkcija: kai kurie teoriniai aspektai // Jurisprudencija. 2001. Nr. 22(14).
4. **Groß H. / Geerds F.** Handbuch der Kriminalistik. 10 Auflage. Band 1. – Berlin, 1977.
5. **Возгрин И. А.** Введение в криминалистику. – Санкт-Петербург, 2003.
6. **Якимов И. Н.** Криминалистика. Руководство по уголовной технике и тактике. – Москва, 1925.
7. **Криминалистика.** Кн. 1: Техника и тактика расследования преступлений. – Москва, 1935.
8. **Винберг А. И.** Предмет и метод советской криминалистики. Криминалистика. Ч. 1. – Москва, 1950.
9. **Белкин Р. С.** Курс криминалистики. – Москва, 2001.
10. **Митричев С. П.** Предмет советской криминалистики и ее место в системе юридических наук // Социалистическая законность. 1952. № 3.
11. **Терзиев Н. В.** К вопросу о системе науки советской криминалистики // Правоведение. 1961. № 2.
12. **Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р.** Криминалистика. – Москва, 1999.
13. **Ackermann R., Koristka Ch., Leonhardt R., Nisse R., Wirth I.** Zum Stellenwert der Kriminalistik // Kriminalistik, 2000/9.
14. **Kube E., Störzer H. U., Timm K. J.** Kriminalistik. Handbuch für Praxis und Wissenschaft. Bd. 1. – Stuttgart, München, Hannover, Berlin, Weimar, 1992.
15. **Roll H.** Klausurenkurs Kriminaltaktik: erster Angriff und Vernehmung in Fragen und Antworten. – Stuttgart, München, Hannover, Berlin, Weimar, Dresden, 1999.
16. **Weihman R.** Kriminalistik: ein Grundriß für Studium und Praxis. – Hilden/Rhld., 1994.
17. **Lehr-und Studienbriefe Kriminalistik.** Nr. 1. Einführung in die Kriminalistik. Hrsg: W. Burghard, H.-W. Hamacher, Hilden, 1997.
18. **Holyst B.** Über prophylaktische Funktionen der Kriminalistik // Archiv für Kriminologie. 1983. Band 171. 1983-1 Halbjahr.
19. **Palskys E.** Nusikaltimai ir kriminalistika. – Vilnius, 1978.
20. **Колмаков В. П.** Некоторые вопросы криминалистической профилактики преступлений // Советское государство и право. 1961. № 12.
21. **Зуйков Г. Г.** Предупреждение преступлений средствами криминалистики // Выявление причин преступности и предупреждение преступлений. – Москва, 1967.
22. **Фридман И. Я.** Использование данных судебной экспертизы для предупреждения правонарушений. – Киев, 1972.
23. **Шевчук В. М.** Вопросы криминалистической профилактики преступлений // Материалы международной научной конференции (к 80-летию со дня рождения Р. С. Белкина) / Под ред. Т. В. Аверьянова, Ю. Г. Корухов. – Москва, 2002.
24. **Криминалистика социалистических стран** / Под ред. В. Я. Колдина. – Москва, 1986.
25. **Ackermann R., Koristka Ch., Leonhardt R., Nisse R., Wirth I.** Zum Stellenwert der Kriminalistik. Teil 3 // Kriminalistik, 2000/11.
26. **Holyst B.** Kryminalistyka. – Warszawa, 1993.
27. **Криминалистика** / Под ред. Яблокова Н. П. – Москва, 2001.
28. **Криминалистика** / Под ред. Ищенко Е. П. – Москва, 2000.
29. **Митричев С. П.** Предупреждение преступлений и задачи судебной экспертизы // Социалистическая законность. 1961. № 12.
30. **Ледашев В. А.** О предмете криминалистической профилактики // Правоведение. 1984. № 6.
31. **Эминов В. Е.** О понятии и методике разработки технических средств предупреждения хищений социалистической собственности // Вопросы борьбы с преступностью. 1968. № 8.

Die Auffassung der Kriminalistischen Vorbeugung

Doktorantin Lina Novikovienė
Mykolas Romeris Universität

Hauptbegriffe: kriminalistische Vorbeugung, Gegenstand der Kriminalistik, Mittel, Verfahren und Methoden der kriminalistischen Vorbeugung.

ZUSAMMENFASSUNG

Das Problem der Kriminalität und deren Vorbeugung wurde immer als ein besonders komplizierter Prozess, der sowohl wissenschaftliche (theoretische), als auch praktische Aspekte beinhaltet, betrachtet.

Die Fragen, die immer öfter Wissenschaftler und Praktiker beschäftigen, sind folgende: Mit welchen Mitteln könnte man einen beträchtlichen Einfluss auf die Kriminalität ausüben? Auf welche Weise könnte man am besten die vorbeugende und die repressive Tätigkeiten in Übereinstimmung bringen? Wie könnte man die verbrecherisch veranlagte Personen von ihrer negativen Neigung ablenken?

Der Ansicht der Autorin nach sollen vor allem die theoretischen Grundlagen der kriminalistischen Vorbeugung geschaffen werden. Bis heute sind aber mehrere grundlegende Fragen, wie die Auffassung der kriminalistischen Vorbeugung, deren Inhalt, Stellung in der kriminalistischen Wissenschaft und andere, nicht gelöst. Ausserdem in Bezug darauf, dass es eine aktive wissenschaftliche Diskussion über die Natur der Kriminalistik als Wissenschaft besteht, benötigen mehrere Schwerpunktfragen der kriminalistischen Vorbeugung eine zusätzliche Forschung.

Der vorliegende Artikel setzt sich zum Ziel durch das Schaffen der theoretischen Grundlagen der kriminalistischen Vorbeugung deren Inhalt zu präzisieren.

Um dieses Ziel zu erreichen, werden folgende Aufgaben gestellt:

- Das Präzisieren der Auffassung der kriminalistischen Vorbeugung sowie die Bestimmung der Möglichkeiten der kriminalistischen Vorbeugung auf Grund der Analyse der gegenwärtigen Betrachtung des Gegenstandes der Kriminalistik;
- Die Analyse der Mittel, Verfahren und Methoden, die den Inhalt der kriminalistischen Vorbeugung von Verbrechen umfassen.

Die Probleme der kriminalistischen Vorbeugung beschäftigen die Wissenschaftler seit langem, doch wurde bis zu der Zeit keine einheitliche Einstellung zu dem Umfang der in der kriminalistischen Vorbeugung behandelnden Fragen gebildet. Die Erörterung der Frage, ob die kriminalistische Vorbeugung ein Gebiet der Kriminalistik ist, bezieht sich unvermeidlich auf die Frage der Auffassung der Kriminalistik sowie auf die Bestimmung des Untersuchungsgegenstandes der Kriminalistik.

Im Artikel werden auf Grund der Erörterung des Gegenstandes der Kriminalistik die Möglichkeiten der kriminalistischen Vorbeugung festgestellt.

Die Autorin führt eigene Auffassung der Definition, des Inhaltes der kriminalistischen Vorbeugung an, wobei sie die Praxis von verschiedenen Ländern sowie die von unterschiedlichen Wissenschaftlern dargebotenen Definitionen der kriminalistischen Vorbeugung analysiert. Es werden eingehend die Mittel, Verfahren und Methoden der kriminalistischen Vorbeugung von Verbrechen erörtert.

